

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

ԱՐԱԲԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

JOURNAL
OF
ARABIC STUDIES

№ 10

ISSN 1829-4510

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
YEREVAN YSU PRESS

2018

*Հրատարակվում է ԵՊՀ արևելագիտության
ֆակուլտետի գիտական խորհրդի որոշմամբ*

*Published by the decision of the scientific council of
the Oriental Studies Department, Yerevan State University*

Խմբագրական խորհուրդ

Editorial Board

Դավիթ Հովհաննիսյան – բ.գ.թ.,
պրոֆեսոր (նախագահ)
Մարգարիտա Խաչիկյան
բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Ռուբեն Կարապետյան
պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Արշակ Փոլադյան
պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Գուրամ Չիկովանի
բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Վրաստան)
Սամվել Կարաբեկյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Մուշեղ Ասատրյան
PhD (Կանադա)
Սոնա Տոնիկյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Մարատ Յավրումյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Հայկ Քոչարյան
պ.գ.թ., դոցենտ
Արայիկ Հարությունյան
պ.գ.թ.

Prof. David Hovhannisyan
(editor in chief)
Prof. Margarita Khachkyan
Prof. Ruben Karapetyan
Prof. Arshak Poladyan
Prof. Guram Chikovani
(Georgia)
Dr. Samvel Karabekyan
Mushegh Asatryan, PhD
(Canada)
Dr. Sona Tonikyan
Dr. Marat Yavrumyan
Dr. Hayk Kocharyan
Dr. Arayik Harutyunyan

© Երևանի պետական համալսարան, 2018

© Yerevan State University, 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Վարդան Ղափլանյան

ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ ԲՆԱԿՎՈՂ ԻՍԼԱՄԱԴԱՎԱՆ ԱԲԽԱԶԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ 1992
-1993 ԹԹ. ՎՐԱՅ-ԱԲԽԱԶԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ.....9-22

Գայանե Մկրտումյան

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԵՎԱՃՈՒՄԸ ՕՄԱՐ ԻԲՆ ԱԼ-ԽԱՏՏԱԲ (634-644)
ԽԱԼԻՖԱՅԻ ՕՐՈՔ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՒՍՈՒԼՄԱՆԱԿԱՆ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ.....23-32

Արամայիս Գրիգորյան, Վարդան Ղափլանյան

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ «ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅԱՆ» ԴՈԿՏՐԻՆԻ
ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ ԵՎ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ
ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....33-46

Արշակ Գևորգյան

1950-1960 ԹԹ. ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԻՇԽՈՂ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԵՔԹԱՇԻ ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ
ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....47-60

Աբու Ջաիդ Ալի Մուսա

«ՊԱՂԵՍԻՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶՍԱԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ»
(«ՖԱԹՀ») ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ.....61-75

Լուսինե Մկրտչյան

ԻՍՐԱՅԵԼԻ «ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ.....76-85

Գազիկ Համբարյան

ԿԱՏԱՐՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ ԵՎ ԱՄՆ-Ի

ՄԵՐՁԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՇԱՀԵՐԸ..... 86-95

Դավիթ Հովհաննիսյան, Արու Զաիր Այի Մուսա

ԻՍՐԱՅԵԼԱԲՆԱԿ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԻ ԱՐԱԲ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ

ՊԱՌԱԿՏՄԱՆ ԵՎ ԴԻՍ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ..... 96-113

Վահե Աղասարյան

ԹՈՒՐԲԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

ԵՎ ՔՐԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ..... 114-120

ԻՍԼԱՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աննա Գևորգյան

ՄԵԿ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ, ՏԱՐԲԵՐ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ.

ԱԼԻ ԽԱՄԵՆԵԻԻ ԵՎ ՀԱՄԱՆ ՌՈՒՀԱՆԻԻ ՈՐՈՇ

ՏԱՐԱՋԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ..... 121-134

Շուշան Կյուրեղյան

ՆՈՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՈՐԱՐԱՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ԻԲՆ ԱԼ-ՋԱՌԻԶԻ

«ԹԱԼԲԻՍ ԻԲԼԻՍ» ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ..... 135-162

Տաթևիկ Մկրտչյան

ՆԱԿՆՆԱԼ-ԲԱԼՆԱԳ-Ի ՈՒՂԵՐՁ-ՆԱՄԱԿՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԵՎ

ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ..... 163-176

Լևոն Պետրոսյան

ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ ՄՉԿԻԹՆԵՐԸ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)..... 177-200

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան

«ԱՐԱԲԸ» ՈՐՊԵՍ ԻՆՖՈՐՄԱՅԻՈՆ ՀՈՍՔԵՐԻ

ԱՂԱՊՏԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԻՔ..... 201-213

Լուսինե Տեր-Հովհաննիսյան

ԲԱՆՏԱՅԻՆ ԵՐԿԻ ԺԱՆՐՆ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ. «ՀԱՐՄԻԵ».....214-222

Ամայյա Գրիգորյան

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑԻ ԵՐԲԱՅԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐԸ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....223-234

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Երիցյան

ԱՐԱԲԵՐԵՆԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄԻԱՑՅԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....235-255

Զարուհի Խաչատրյան

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՈՐՈՇ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐ ԸՍՏ

ՊԱՐՄԿԵՐԵՆ «DO FARASNĀME. MANSUR O MANZUM»

ՁԻԱՄԱՏՅԱՆԻ.....256-270

Մերվաթ Գոմասա Արդուլլահ Օսման

ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐԱԲԵՐԵՆՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....271-283

CONTENT

HISTORY

Vardan Ghaplanyan

THE FORMATION AND ACTIVITY OF THE MUSLIM ABKHAZIAN
COMMUNITY OF TURKEY DURING 1992-1993 GEORGIAN-
ABKHAZIAN WAR.....9-22

G.ayane Mkrtumyan

THE CONQUEST OF EGYPT DURING THE REIGN OF KHALIFA
OMAR IBN AL-KHATTAB IN CHRISTIAN AND MUSLIM
HISTORIOGRAPHY (634-644).....23-32

Aramayis Grigoryan, Vardan Ghaplanyan

THE IMPLEMENTATION OF TURKEY'S "STRATEGIC DEPTH"
DOCTRINE IN THE CONTEXT OF CONFLICT RESOLUTION
IN THE MIDDLE EAST AND SOUTH CAUCASUS.....33-46

Arshak Gevorgyan

REFLECTIONS AROUND THE INTERRELATIONS BETWEEN
THE TURKEY'S RULING (1950-1960) DEMOCRATIC PARTY
AND THE BEKTASHI SUFI ORDER.....47-60

Abu Zayd Ali Musa

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF "PALESTINIAN
NATIONAL LIBERAL MOVEMENT" (FATAH).....61-75

Lusine Mkrtchyan

LEGAL ASPECTS OF THE LAW OF RETURN.....76-85

Gagik Hambaryan

QATAR CRISIS AND MIDDLE EAST
INTERESTS OF THE USA.....86-95

Davit Hovhannisyan, Abu Zayd Ali Musa

ISRAELI PALESTINIAN ARAB POLITICAL LEADERS'
POSITION ON PALESTINIAN SPLIT AND IT'S REASONS.....96-113

Vahe Aghasaryan

THE POLITICS OF TURKEY IN SYRIA AND
THE KURDISH FACTOR.....114-120

ISLAMIC STUDIES

Anna Gevorgyan

ONE REVOLUTION, DIFFERENT REVOLUTIONARIES: SOME
TENSIONS BETWEEN THE PRESIDENT
ROUHANI AND AYATOLLAH KHAMENEI.....121-134

Shoushan Kyureghyan

THE INNOVATION AND THE INNOVATORS ACCORDING
TO 'IBN AL-JAWZĪ'S "TALBĪS IBLĪS".....135-162

Tatevik Mkrtchyan

DISCUSSION OF SOME STRUCTURAL AND CONTEXTUAL
PECULIARITIES OF 'ALI IBN ABĪ TĀLIB'S LETTERS
IN NAHĠ AL-BALĀĠA.....163-176

Levon Petrosyan

THE MOSQUES OF YEREVAN (HISTORICAL APPROACH).....177-200

LITIRATURE

Davit Hovhannisyan

"ADAB" AS THE ADAPTATION INSTRUMENT FOR
THE INFORMATION FLOW.....201-213

Lusine Ter-Hovhannisyan

THE "HABSIYAT" GENRE IN
PERSIAN LITERATURE.....214-222

Amalya Grigoryan

THE HEBREW TEXT AND THE ARMENIAN

TRANSLATIONS OF THE SONG OF SONGS223-234

LINGUISTICS

Hasmik Yeritsyan

CRISIS OF ARABIC LANGUAGE IN

THE UNITED ARAB EMIRATES235-255

Zaruhi Khachatryan

SOME ARABIC ORIGIN HORSE APPELLATIONS

ACCORDING TO PERSIAN LANGUAGE HORSE BOOK

«DO FARASNĀME. MANSUR O MANZUM»256-270

Mervat Gomaa Abdullah Osman

THE GREEK LOANWORDS MUTUAL IN

ARABIC AND ARMENIAN271-283

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ «ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅԱՆ»
ԴՈԿՏՐԻՆԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ ԵՎ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՍՈՒՄ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Արամայիս Գրիգորյան
aramayis.grigoryan@yahoo.com

Վարդան Ղափլանյան
vardanghaplanyan@gmail.com

Բանալի բառեր՝ Թուրքիա, Մերձավոր Արևելք, Հարավային Կովկաս, ռազմավարական խորություն

1980-ական թվականների կեսերին Թուրքիան բախվեց նոր աշխարհաքաղաքական իրողությունների հետ: «Սառը պատերազմի» ավարտը, իսկ հետագայում նաև ԽՍՀՄ փլուզումը առաջ բերեցին բազմաթիվ փոփոխություններ, որոնց հետ հաշվի պետք է նստեր նաև պաշտոնական Անկարան: Արդյունքում նորահայտ իրողությունները նպաստեցին նրան, որ թուրքական արտաքին քաղաքականությունում, որը արդեն շուրջ 70 տարի կրում էր Քեմալիստական գաղափարախոսության ազդեցությունը, սկսեցին նկատվել էական փոփոխություններ: Ժամանակի ընթացքում արտաքին քաղաքականության տեսլականում սկսեց ամրապնդվել նեո-օսմանիստական հայեցակարգը: Ըստ հետազոտողների, աշխարհաքաղաքական նոր զարգացումներին զուգահեռ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության նոր հայեցակարգի ձևավորման գործընթացում նաև էական նշանակություն ունեին երկրում ընթացող ներպետական գործընթացները: Մասնավորապես, կարելի է մատնանշել ներպետական խնդիրների շարքում Թուրքիայի

իշխանությունների համար իր սրությամբ առանձնացող քրդական հիմնախնդիրը (Putnam 1988):

Քեմալ Աթաթյուրքի «Խաղաղություն տանը, խաղաղություն դրսում» արտաքին քաղաքական դիսկուրսից առաջին շեղումները արդեն նկատվեցին Թուրգութ Օզալի կառավարման տարիներին: Վերջինիս որդեգրած մոտեցումներում ներքին քաղաքականության և տնտեսության վերաձևավորմանը զուգահեռ առանձին ուշադրություն էր դարձվում նաև արտաքին քաղաքականության հարցում թուրքական կողմի ակտիվացմանը (Ataman 2002, 127-128): Թուրքիայի տարածաշրջանային դերի բարձրացմանն էր ուղղված նաև 1992 թվականին 11 երկրների կողմից ստորագրված «Սևծովյան տնտեսական համագործակցության» մասին հռչակագիրը, որի առաջնային նպատակներից մեկը Անկարայի մասնակցությամբ տարածաշրջանային տնտեսական կապերի սերտացումն էր (Սևծովյան տնտեսական համագործակցության վերաբերյալ գագաթնաժողովի հռչակագիրը 1992): Թուրքական արտաքին քաղաքականության նոր հայեցակարգը արդեն զգալի ամրապնդվեց և վերջնականապես ձևավորվեց XXI դարի սկզբին, երբ երկրում կայացած 2002 թվականի խորհրդարանական ընտրություններում իշխանության եկավ «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի գլխավորությամբ: Նոր հայեցակարգի գաղափարական մշակման գործում բավականին մեծ է Թուրքիայի վարչապետի արտաքին քաղաքականության հարցերով գլխավոր խորհրդական, արտաքին գործերի նախարար և վարչապետ Ահմեթ Դավութօղլուի ավանդը: Վերջինս իր հողվածներում և «Ռազմավարական խորություն» գրքում անդրադարձ է կատարում նոր քաղաքական դոկտրինի հիմնական դրույթներին, որոնք լայն կիրառություն են ստանում Թուրքիայի տարածաշրջանային քաղաքականությունում: Ահ . Դավութօղլուի առաջ քաշած հիմնական թեզը վերաբերվում էր

նրան, որ թուրքական իշխանություններն ունեն բավականաչափ աշխարհաքաղաքական և պատմական հիմքեր, որպեսզի ակտիվ արտաքին քաղաքականություն վարեն նախկինում Օսմանյան կայսրության մաս կազմող, կամ վերջինիս ազդեցության գոտում գտնվող տարածաշրջաններում (Davutoğlu, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu 2001): Նման մոտեցման ձևավորմանն էին նպաստում նաև 1990-ականներին ԽՍՀՄ փլուզման արդյունքում անկախ հանրապետությունների ձևավորումը Հարավային Կովկասում և Միջին Ասիայում, ինչպես նաև Բալկանյան թերակղզում ընթացող զարգացումները: Փաստացիորեն թուրքական մեկուսացման քաղաքականությունից հետզհետե անցում էր կատարվում դեպի ավելի ակտիվ արտաքին քաղաքականության փուլ: Արդեն 2002 թվականի խորհրդարանական ընտրություններում հաղթանակելուց հետո «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը հանդես եկավ Բալկանյան թերակղզում, Հարավային Կովկասում, Մերձավոր Արևելքում և Միջին Ասիայում Թուրքիայի ներգրավվածության մեծացմանն ուղղված արտաքին քաղաքականությամբ: 2003 թվականի մարտին Թուրքիայի վարչապետի պաշտոնում Ռ. Թ. Էրդողանի ընտրվելը նպաստեց նրան, որ երկրի վարչապետը ակտիվ դերակատարություն սկսեց ունենալ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունում: Ռ. Թ. Էրդողանի կառավարության արտաքին քաղաքականության մոտեցումների մշակման գործում առանցքային տեղ էր զբաղեցնում այդ տարիներին արտաքին քաղաքականության հարցերով վարչապետի խորհրդականի պաշտոնը զբաղեցնող Ահ. Դավութօղլուն:

Վերջինիս առաջ քաշած նոր արտաքին քաղաքական ձևաչափում շեշտադրվում էր Թուրքիայի ունեցած աշխարհագրական դիրքը, որը հնարավորություն է տալիս զգալի ազդեցություն ունենալ մի շարք շրջանների վրա: Այս մասին է

խոսում «The Turkish Daily»-ին Ահ. Դավութօղլույի հայտարարությունը, որում նա նշում է, որ «Թուրքիան միայն Միջերկրածովյան պետություն չէ: Ի տարբերություն Ռումինիայի կամ Հունաստանի՝ Թուրքիան մինևույն ժամանակ մերձավորարևելյան և կովկասյան պետություն է: Ի տարբերություն Գերմանիայի, Թուրքիան այնքանով է եվրոպական երկիր, որքան որ ասիական: Ավելին, Թուրքիան այնքանով է սևծովյան պետություն, որքան միջերկրածովյան: Այս աշխարհագրական խորությունը Թուրքիային թույլ է տալիս լինել աշխարհաքաղաքական բազմաթիվ զարգացումների կենտրոնում» (Davutoğlu, The “Strategic Depth” that Turkey Needs 2001): Փաստացիորեն թուրքական իշխանությունները փորձում էին խուսափել բևեռացումից արտաքին քաղաքականություն, ինչը նկատվում էր 1923 թվականին հանրապետության հռչակումից հետո: Թուրքական արտաքին քաղաքականության օրակարգում գերակա տեղ սկսեց զբաղեցնել այն մոտեցումը, որ բազմաբևեռ հարաբերությունները հնարավորություն կտան օգտագործել Թուրքիայի ունեցած աշխարհաքաղաքական առավելությունները: Այս նպատակին հասնելու համար առաջնային դարձավ «փափուկ ուժի» կիրառմամբ հարևան տարածաշրջաններում ընթացող զարգացումներում թուրքական ներգրավվածության ամրապնդումը: Պատահական չէ, որ արդեն 2000-ականների սկզբից նկատվեցին զգալի փոփոխություններ նաև Մերձավոր Արևելքում և Հարավային Կովկասում հակամարտությունների կարգավորման հարցում Անկարայի ունեցած մոտեցումներում:

Արտաքին քաղաքականությունում Թուրքիայի որդեգրած նոր մոտեցումներն արդեն երևան եկան 2003 թվականին Իրաքում սկսված ճգնաժամի ժամանակ: Թուրքական իշխանությունները մտավախություն ունեին, որ Իրաքում իրավիճակի հետագա լարումը և հնարավոր պատերազմը կարող է նպաստել

Հյուսիսային Իրաքում բնակվող քրդերի՝ անկախ պետություն ստեղծելու հնարավորություն ստանալուն: Անկարայի համար դեպքերի նման զարգացումը կարող էր անցանկալի հետևանքներ թողնել նաև Թուրքիայում բնակվող քրդերի վրա: Դրանով էր պայմանավորված, որ թուրքական կողմը փորձում էր իր տրամադրության տակ ունեցած հնարավոր գործիքակազմի միջոցով կանխել դեպքերի նման զարգացումները: Մասնավորապես, հունվարի 23-ին թուրքական կողմի նախաձեռնությամբ Ստամբուլում կայացավ Սաուդյան Արաբիայի, Իրանի, Սիրիայի, Հորդանանի, Եգիպտոսի և Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարների հանդիպումը, որի արդյունքում կողմերը Իրաքի իշխանություններին կոչ արեցին համագործակցել միջազգային կառույցների մասնագետների հետ (Iraq told to actively cooperate with UN: Regional conference in Istanbul 2003): Անկարան փորձում էր դիվանագիտական հանդիպումների միջոցով կանխել Իրաքում ռազմական գործողությունների սկսվելը՝ միաժամանակ նպատակ ունենալով դառնալ տարածաշրջանային հակամարտությունների կարգավորման գործընթացի միջնորդներից մեկը: Իրաքի հիմնախնդրի հարցում թուրքական կողմի մոտեցումն էր արտացոլում նաև այն փաստը, որ նույն տարվա մարտի 3-ին թուրքական խորհրդարանի որոշմամբ արգելվեց ԱՄՆ ուժերին անցնել Թուրքիայի տարածքով Իրաք ներխուժելու համար (Turkey rejects U.S. troop proposal 2003): Արդեն հետպատերազմյան շրջանում թուրքական կողմի համար առանցքային նշանակություն ստացավ Իրաքի հյուսիսում քրդական ինքնավարության ամրապնդումը, որը ժամանակի ընթացքում կարող էր տնտեսական և քաղաքական կենտրոն դառնալ նաև թուրքիայաբնակ քրդերի համար:

Ռ. Թ. Էրդողանի գլխավորած կառավարության մյուս կարևոր քայլը արտաքին քաղաքականությունում Սիրիայի հետ

հարաբերությունների կարգավորումն էր, որոնք բավականին սրվել էին դեռևս նախորդ դարի 90-ականներին՝ կապված քրդական հիմնախնդրի հետ (Kinzer 1998): Սակայն արդեն 2002 թվականից թուրք-սիրիական հարաբերություններում սկսվեց նկատվել զարգացման դրական դինամիկա: Արդեն 2003 թվականին Թուրքիայի և Սիրիայի միջև ստորագրվեցին մի շարք պայմանագրեր, որոնք վերաբերվում էին համագործակցությանը տարբեր ոլորտներում: Անհրաժեշտ է առանձնացնել նաև նույն տարվա դեկտեմբերին Թուրքիայի խորհրդարանական պատվիրակության այցը Սիրիա, որի ընթացքում քննարկման գլխավոր թեմաներն էին Հաթայի նահանգի կարգավիճակի հարցը և ահաբեկչության դեմ պայքարը (Suriye'de ilk kez "Hatay" denildi 2003): Թուրք պատգամավորների այցելությանը հաջորդեց Սիրիայի նախագահ Բաշար Ասադի պաշտոնական այցը Թուրքիա հաջորդ տարվա հունվարին: Այցի արդյունքում երկու կողմերը առանձնացրեցին տարածաշրջանում խաղաղության պահպանման և երկկողմ հարաբերությունների խորացման անհրաժեշտությունը (Koylu 2004): Թուրք-սիրական հարաբերություններում նկատվող նման փոփոխությունները լավագույնս գործնականորեն արտացոլում են Թուրքիայի իշխանությունների նոր շեշտադրումները արտաքին քաղաքականությունում: Անկարայի համար առաջնային նպատակ էր իր անմիջական հարևանությամբ գտնվող տարածաշրջաններում հակամարտությունների և հարևան երկրների հետ հարաբերությունների կարգավորումը: Այս նպատակին էին ուղղված նաև Անկարայի ջանքերը իսրայելա-սիրական հակամարտության լուծման հարցում՝ փորձելով դառնալ միջնորդ երկու կողմերի համար: 2004 թվականի հունվարին Բ. Ասադի հետ հանդիպումից հետո Ռ. Թ. Էրդողանն անձամբ ներգրավվեց Իսրայելի և Սիրիայի միջև երկկողմ

հարաբերությունների կարգավորման գործին: Արդեն Բ. Ասադի այցից հետո Թուրքիայի վարչապետը Իսրայելի դեսպանի հետ հանդիպման ժամանակ շեշտում է, որ Սիրիայի ղեկավարությունը պատրաստ է քայլեր ձեռնարկել խաղաղության հաստատման ուղղությամբ (Turkish PM to Israel: Assad serious about renewing talks 2004): Թուրքական կողմի հայտարարությանը դրական արձագանքեցին նաև Իսրայելում: Մական կարճ ժամանակ անց թուրքական իշխանությունները ետ կանգնեցին Սիրիայի և Իսրայելի միջև միջնորդ հանդիսանալու գաղափարից, ինչի մասին հայտարարեց Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարը (Turkey won't be Israel-Syria peacemaker 2004): Թուրքական կողմի քաղաքականությունում անկա նման շրջադարձը կարելի է բացատրել նույն ժամանակաշրջանում թուրք-իսրայելական հարաբերություններում նկատվող լարվածությամբ:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունում մյուս առանցքային շրջանը Հարավային Կովկասն էր, որտեղ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո միջազգայնորեն ճանաչված 3 հանրապետություններին զուգահեռ կային նաև 3 փաստացիորեն անկախ, բայց միջազգայնորեն չճանաչված կամ մասամբ ճանաչված պետական միավորներ: Անհրաժեշտ է ուրվագծել այն փաստը, որ թուրքական կողմի համար Հարավային Կովկասը դիտարկվում էր որպես ռազմավարական նշանակություն ունեցող տարածաշրջան, որը կապող օղակ պետք է հանդիսանար Կովկասյան ավազանի էներգետիկ պաշարների և Թուրքիայի միջև՝ ձևավորելով «Արևելք-արևմուտք էներգետիկ միջանցքը»: Նման մոտեցումները հատկապես վառ ընդգծվեցին Թուրքիայում «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության իշխանության գալուց հետո, երբ թուրքական կողմը ակտիվորեն ներգրավվեց Վրաստանի և Ադրբեջանի հետ մի շարք տարածաշրջանային ծրագրերի իրականացման մեջ, որոնց թվում էին Բաքու-Թբիլիսի-

Ջեյհան նավթամուղը և Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղը: Թուրքիայի և հարավկովկասյան այս երկու պետությունների համագործակցության ամրապնդման մասին է խոսում նաև 2000-ականներին գրանցված տնտեսական ցուցանիշները: Եթե 2000 թվականին Ադրբեջանի և Վրաստանի առևտրային շրջանառությունը Թուրքիայի հետ կազմում էր մոտ 233.000.000 և 184.000.000 ԱՄՆ դոլար համապատասխանաբար, ապա արդեն 2010 թվականին այս թվերը կազմում էին մոտ 942.000.000 և 1.092.000.000 ԱՄՆ դոլար (UN Comtrade Database 2018): Տնտեսական բաղադրիչի միջոցով Թուրքիան փորձում էր «փափուկ ուժի» կիրառությամբ ամրապնդել իր դիրքերը Հարավային Կովկասում:

Սակայն անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Թուրքիայի հարավկովկասյան տնտեսական նախաձեռնությունների իրականացման համար լրացուցիչ խոչընդոտներ էին հանդիսանում տարածաշրջանում դեռևս չլուծված ազգամիջյան հակամարտությունները, ինչպես նաև Հայաստանի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայությունը: Այս համատեքստում թուրքական կողմի տարածաշրջանային քաղաքականության համար լրացուցիչ փորձություն էր 2008 թվականի «Հինգօրյա պատերազմը», որի ժամանակ Աբխազիայում և Հարավային Օսիայում վերսկսված զինված բախումները անմիջական վտանգ սկսեցին ներկայացնել տարածաշրջանային տնտեսական նախաձեռնությունների համար: Դրանով էր պայմանավորված, որ Անկարան տարածաշրջանային հակամարտությունների կարգավորման հարցում միջնորդի դերով հանդես գալու պատրաստակամություն հայտնեց: Արտաքին քաղաքականության նոր դոկտրինի տեսանկյունից կարելի է բացատրել Անկարայի կողմից վարած քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում և առաջ քաշած տարածաշրջանային

անվտանգության պահպանման նոր ձևաչափը՝ «Կովկասում խաղաղության և համագործակցության հարթակը», որի հաջող իրականացումը հնարավորություն կտար բարիդրացիական հարաբերություններ կառուցել հարևանների հետ և խուսափել թեժ օջախների հայտնվելուց երկրի անմիջական ազդեցության գոտիներից մեկում: Անկարայի առաջարկած նոր անվտանգության ձևաչափի մասին քննարկումները մեկնարկեցին 2008 թվականի օգոստոսի 11-ին՝ Թուրքիայի նախագահ Ռ. Էրդողանի և Ռուսաստանի նախագահ Դ. Մեդվեդևի միջև կայացած Մոսկովյան հանդիպման շրջանակներում: Անկարայի նոր նախագծով նախատեսվում էր, որ «Կովկասում կայունության և համագործակցության հարթակը» պետք է գործեր «3+2» ձևաչափով, որը նախատեսում էր Հարավային Կովկասի 3 հանրապետությունների, ինչպես նաև Թուրքիայի և Ռուսաստանի մասնակցությունը (Erdogan Back Georgian Sovereignty. Caucasus Platform 2008): Մոսկովյան հանդիպումներից հետո Թուրքիայի վարչապետը պաշտոնական այցելություններով մեկնեց նաև Վրաստան և Ադրբեջան, որոնց ընթացքում քննարկումների գլխավոր թեմաներից էր նոր հարթակի ստեղծման գաղափարը: Անհրաժեշտ է նշել, որ նմանօրինակ առաքելությամբ Հայաստանում հանդիպումներ տեղի ունեցան Հայաստանի և Թուրքիայի նախագահների միջև: Անհրաժեշտ է ընդգծել այն փաստը, որ դիվանագիտական բանակցությունները ընթանում էին անմիջապես Թուրքիայի վարչապետ Ռ. Թ. Էրդողանի մասնակցությամբ:

Չնայած նրան, որ Անկարայի առաջ քաշած հարթակի գաղափարը սկզբնական շրջանում արժանացավ մասնակից երկրների հավանությանը, սակայն այդպես էլ կյանքի չկոչվեց: Նախաձեռնության կյանքի չկոչվելուն նպաստած ի թիվս այլ գործոնների անհրաժեշտ է նշել Ռուսաստանի կողմից

հակաազդեցության փաստը: Ռուսական կողմը գտնում էր, որ նմանօրինակ ծրագրերի իրականացումն ամրապնդում է Թուրքիայի տարածաշրջանային հեղինակությունը: Դրանով էր պայմանավորված, որ Ռուսաստանը, առերես հանդես գալով ծրագրի իրականացման պաշտպանությամբ, մինևույն ժամանակ առաջ էր քաշում մի շարք պահանջներ, որոնք չէին կարող կյանքի կոչվել: Դրանց թվում էր Աբխազիայի և Հարավային Օսիայի ներառումը նոր հարթակում: Այս մասին է անդրադառնում ՌԴ Պետդումայի ԱՊՀ երկրների հետ կապերի հանձնաժողովի նախագահի առաջին տեղակալը՝ խոսելով ՌԴ նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի Հայաստանի կատարած այցի արդյունքների մասին, նշել էր, որ Հարավային Կովկասում անվտանգության հարթակի ստեղծման համատեքստում անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել տարածաշրջանում տեղի ունեցած փոփոխություններին¹: Մինևույն ժամանակ ռուսաստանյան իշխանություններն ուշադրություն էին հրավիրում վրացական կողմից բանակցային սեղանի շուրջ նստելու ցանկության և երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության վրա (Россия не желает вмешательства третьих стран в процессы на Кавказе: мнение 2008):

Պետք է արձանագրել, որ Ահ. Դավությանի առաջ քաշած նոր արտաքին քաղաքական դոկտրինը լայն կիրառություն գտավ Թուրքիայում իշխանության եկած «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության ձևավորած կառավարությունում: Առաջին հերթին նոր մոտեցումները արտացոլվեցին Թուրքիայի հարևան ամենախնդրահարույց շրջաններում՝ Հարավային Կովկասում և

¹ Հարավային Օսիայում ռուս-վրացական օգոստոսյան պատերազմից Ռուսաստանը դարձել էր առաջին պետությունը, որ ճանաչել էր Աբխազիայի և Հարավային Օսիայի անկախությունները:

Մերձավոր Արևելքում: Այս տարածաշրջաններում իր ազդեցության ամրապնդման համար Անկարան օգտվում էր տարբեր գործիքակազմերից՝ մի դեպքում փորձում էր շեշտադրումը կատարել առկա կրոնական կապերի վրա, իսկ մյուս պարագայում առաջին տեղ էր գալիս տնտեսական համագործակցությունը: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ «ռազմավարական խորության» մոտեցումների կիրառությունը Թուրքիայի կողմից հնարավորություն տվեց էապես բարելավել հարաբերությունները առանձին պետությունների հետ: Մասնավարպես կարելի է առանձնացնել Վրաստանի և Սիրիայի հետ ձևավորված հարաբերությունները: Անհրաժեշտ է արձանագրել, որ Ահ. Դավութօղլուի առաջ քաշած «գրո խնդիրներ հարևանների հետ» գաղափարը լավագույնս կիրառություն գտավ Սիրիայի հետ հարաբերություններում, որոնք 2000-ականներին առանձնանում էին տարբեր առանցքային ուղղություններով համագործակցությամբ:

Առանձին պետությունների հետ հարաբերություններն ամրապնդելուն զուգահեռ Թուրքիային չհաջողվեց նշանակալի հաջողությունների հասնել Մերձավոր Արևելքում և Հարավային Կովկասում առկա հակամարտությունների կարգավորման հարցում: Առաջին անհաջողությունը գրանցվեց Իրաքում, երբ թուրքական կողմի դիվանագիտական նախաձեռնությունները չկարողացան կանխել ԱՄՆ զորքերի ներխուժումը Իրաք: Դրան հաջորդեցին անհաջողությունները Իսրայել-սիրիական, Աբխազական, Հարավօսիական և Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունների կարգավորմանն ուղղված նախաձեռնությունների տապալումը: Կարելի է գալ եզրակացության, որ տարածաշրջանի երկրները մեծամասամբ դեմ չէին խորացնել հարաբերությունները Թուրքիայի հետ տարբեր ոլորտներում, սակայն միևնույն ժամանակ 2000-ականներին

թուրքական իշխանությունները չէին վայելում այնպիսի հեղինակություն տարածաշրջանում, ինչը թույլ կտար ամուր դիրքեր զբաղեցնել տարածաշրջանային գործընթացներում: Չնայած նրան, որ Անկարան փորձում էր վարել անկախ արտաքին քաղաքականություն և հանդես գալ որպես առանձին աշխարհաքաղաքական ազդեցիկ միավոր, այնուամենայնիվ, 2000-ականներին Թուրքիան Մերձավոր Արևելքի և Հարավային Կովկասի պետությունների կողմից դեռևս դիտարկվում էր որպես Հյուսիսատլանտյան դաշինքի տարածաշրջանային ներկայացուցիչ:

**ИМПЛИМЕНТАЦИЯ ДОКТРИНЫ СТРАТЕГИЧЕСКАЯ
ГЛУБИНА ТУРЦИЕЙ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ И ЮЖНОМ
КАВКАЗЕ В КОНТЕКСТЕ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТОВ**

Резюме

Արամայիս Գրիգորյան
aramayis.grigoryan@yahoo.com

Վարդան Գափլանյան
vardanghaplanyan@gmail.com

Ключевые слова: *Турция, Стратегическая глубина, Ближний Восток, Южный Кавказ,*

Уже 1990-х начались изменения во внешней политики Турции. Изоляционная политика Кемализма начала сдавать свои позиции новым взглядам во внешней политике, направленным на более тесное взаимодействие с соседними странами. Данные изменения стали более заметными в 2000-х, когда пришедшая в Турции к власти партией «Свобода и развитие» была взята за основу доктрина Ах. Давутоглу «Стратегическая глубина». Новые доктрина внешней политики имела существенное значение в отношениях Турции с соседними странами.

Цель статьи – изучение применения доктрины «Стратегической глубины» властями Турции в двух соседних регионах: на Южном

Кавказе и Ближнем Востоке. Оба региона выделяются особой стратегической важностью для Турции, в том числе из-за существующих конфликтов в данных регионах. Статья позволит изучить как взаимоотношения Турции с отдельными странами региона, так и турецкие подходы к урегулированию региональных конфликтов в контексте новой внешнеполитической доктрины.

THE IMPLEMENTATION OF TURKEY'S "STRATEGIC DEPTH" DOCTRINE IN THE CONTEXT OF CONFLICT RESOLUTION IN THE MIDDLE EAST AND SOUTH CAUCASUS

Summary

Aramayis Grigoryan

aramayis.grigoryan@yahoo.com

Vardan Ghaplanyan

vardanghaplanyan@gmail.com

Keywords: *Turkey, Middle East, South Caucasus, Strategic Depth*

Already in the 1990s, significant changes took place in Turkey's foreign policy approaches. The policy of isolation of Kemalism gradually began to subordinate its positions to the approaches that suppose more active cooperation with the neighboring countries. The changes were noticeable in the 2000s, when the Liberty and Development Party, which had come to power in Turkey, adopted Ahmed Davutoglu's Doctrine of "Strategic Depth". The new approaches to foreign policy have played a crucial role in relations of Turkey and its neighboring countries.

The article aims to examine the use of the "strategic depth" doctrine adopted by the Turkish authorities in two neighboring regions of Turkey; the South Caucasus and the Middle East. These two regions are distinguished by their strategic importance for Turkey, as well as active conflicts they are engaged in. This article also study Turkey's relations with separate states in the region and Turkey's approaches to regional problems in the context of the new foreign policy doctrine.

Գրականության տեսություն

1. Ataman, Muhittin. "Ozal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Politics in 1980s." *Middle Eastern Studies* 38, no. 4 (2002): 123-142.
2. Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İSTANBUL: Küre Yayınları, 2001.
3. Davutoğlu, Ahmet, interview by The Turkish Daily News. *The "Strategic Depth" that Turkey Needs* (09 15, 2001).
4. *Erdogan Back Georgian Sovereignty. Caucasus Platform*. Zaman, 08 15, 2008.
5. "Iraq told to actively cooperate with UN: Regional conference in Istanbul." *Dawn Internet edition*. 01 24, 2003.
6. Kinzer, S. *Syria Agrees to Stop Supporting Kurds, Defusing Crisis With Turkey*. New York: The New York Times, 10 22, 1998.
7. Koylu, H. *Suriye ile mutlu gün*. Zaman, 01 07, 2004.
8. Putnam, Robert D. "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization* 42, no. 3 (1988): 427-460.
9. *Suriye'de ilk kez "Hatay"denildi*. Zaman, 12 11, 2003.
10. "Turkey rejects U.S. troop proposal." *CNN*. Ankara, 03 02, 2003.
11. *Turkey won't be Israel-Syria peacemaker*. Al-Jazeera, 04 18, 2004.
12. *Turkish PM to Israel: Assad serious about renewing talks*. Haaretz, 01 08, 2004.
13. *UN Comtrade Database*. 2018. <https://comtrade.un.org/data> (accessed 05 16, 2018).
14. *Россия не желает вмешательства третьих стран в процессы на Кавказе: мнение*. ИА REGNUM, 10 23, 2008.
15. “Սևծովյան տնտեսական համագործակցության վերաբերյալ գազաթնաժողովի հոչակազիիրը.” *Սևծովյան տնտեսական համագործակցության պաշտոնական կայք*. 25 Հունիս, 1992. <https://goo.gl/1NkVif>.